

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
OLTIARIQ SANOAT VA TEXNOLOGIYALAR TEXNIKUMI**

**INFLYATSIYA VA UNING TURLARI. INFLYATSIYA
JARAYONLARINING SALBIY OQIBATLARI.**

Mavzusidagi ilmiy-maqola.

Farg‘ona – 2025

**INFLYATSIYA VA UNING TURLARI. INFLYATSIYA
JARAYONLARINING SALBIY OQIBATLARI**

Abdurazakova Nodiraxon Raxmatjonovna

Oltiariq Sanoat va texnologiyalar texnikumi (Farg‘ona viloyati, Oltiariq tumani)

ANNOTATSIYA: *Inflyatsiya* - lotincha “*inflatio*” so‘zidan olingan bo‘lib, “*shishish*”, “*bo‘rtish*”, “*ko‘tarilish*” degan ma’nolarni anglatib, mamlakatdagi tovar va xizmatlar bahosi umumiy darajasining oshishi (o‘sishi) tushuniladi. Narxlarning umumiy darajasi ko‘tarilishi natijasida mamlakat pul birligi (milliy valyuta) xarid qobiliyatining pasayishi ro‘y beradi. Bu esa o‘z navbatida, davlat pul birligining qadrsizlanishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: *Inflyatsiya, inflyatsiya turlari, dezinflyatsiya, giperinflyatsiya, deflyatsiya, stagflyatsiya, gipoinflyatsiya hamda talab va taklif inflyatsiyalari.*

Kirish. Inflyatsiya – bu iqtisodiyotda ma’lum vaqt oralig‘ida tovarlar va xizmatlar narxlari umumiy darajasining umumiy va barqaror o‘sishi, bu pulning xarid qobiliyatining pasayishiga olib keladi.

Inflyatsiya foiz sifatida o‘lchanadi va odatda iste’mol narxlari indeksining (CPI) yoki ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksining (PPI) yillik o‘zgarishi sifatida hisoblanadi.

Oddiy qilib aytganda, inflyatsiya bir xil miqdordagi pulga vaqt o‘tishi bilan kamroq tovar va xizmatlar sotib olishi mumkinligini anglatadi.

Inflyatsiyaning bir nechta ta’riflari mavjud:

Pulning sotib olish qobiliyatining pasayishi: Bu inflyatsiyaning eng keng tarqalgan ta’rifidir.

Pul massasining ko‘payishi: Ushbu ta’rif inflyatsiyaning oqibatlariga emas, balki uning sabablariga qaratilgan.

Yalpi talab va yalpi taklif o‘rtasidagi tafovut:

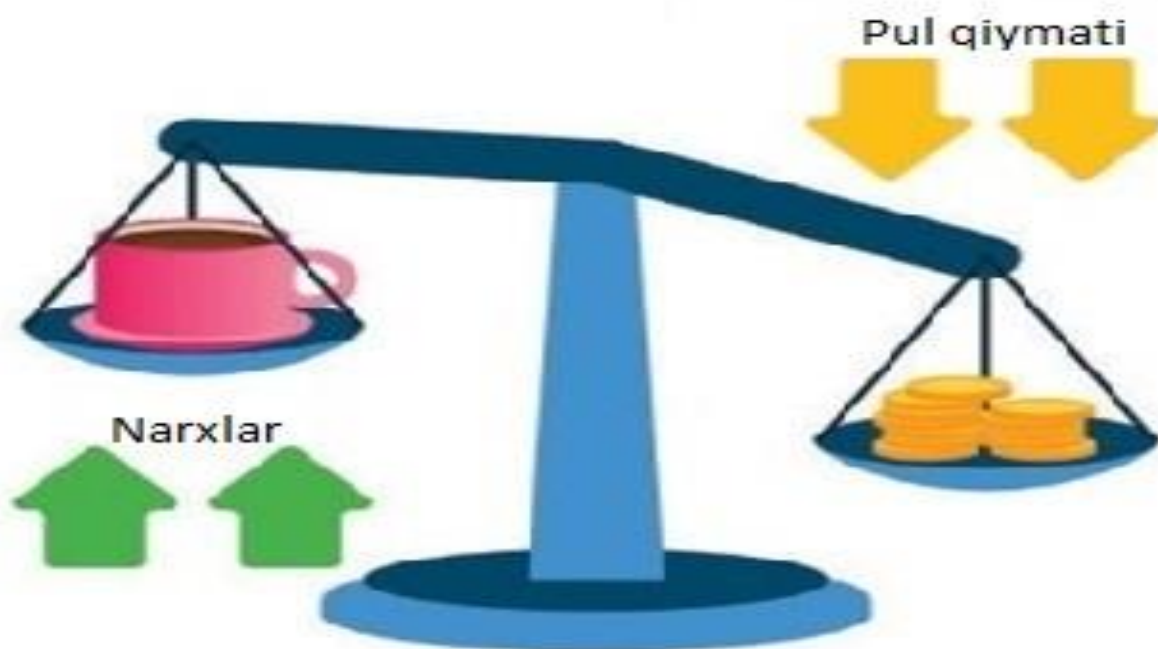
Ushbu ta'rifda inflyatsiya yalpi talab yalpi taklifdan oshib ketganda sodir bo'lishini ta'kidlaydi.

Inflyatsiyaning umumiy ta'rifi: Inflyatsiya iqtisodiyotda tovarlar va xizmatlar narxlari darajasining umumiy o'sishini tavsiflaydi. Bunga turli omillar sabab bo'lishi mumkin, masalan, pul taklifining o'sishi, tovarlar va xizmatlarga talab, ishlab chiqarish xarajatlari va boshqalar.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda inflyatsiya normal hisoblanadi, biroq inflyatsiyaning haddan tashqari yuqori sur'atlari aholining xarid qobiliyatini yo'qotishi, iqtisodiyotdagi beqarorlik kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Xo'sh pulning qadrsizlanishi deganda nima tushuniladi?

Pulning qadrsizlanishi deganda, bir xil miqdordagi pulga vaqti kelib

kamroq bo'lgan tovar va xizmatlarni sotib olish, ya'ni sotib olinishi mumkin bo'lgan tovar va xizmatlar miqdorining vaqti kelib kamayishi tushuniladi.

1-rasm. Inflyatsiyaning tuzilishi.

Misol uchun, yilning boshida 100 ming so'mga sotib olish mumkin bo'lgan kundalik iste'moldagi tovar va xizmatlarning miqdori yilning oxiriga kelib kamayadi. Bu esa 100 ming so'mga yilning oxirida yilning boshidagiga nisbatan xuddi o'sha tovar va xizmatlarni kamroq miqdorda sotib olish demakdir.

Inflyatsiyaning asosiy ko'rsatkichi bo'lib iste'mol narxlari indeksining ma'lum bir davrdagi o'zgarishi hisoblanadi.

Bugungi kunda har qanday darajadagi inflyatsiya salbiy jihatga ega degan fikr ommada mavjud bo'lib, aslini olganda inflyatsiyaning har qanday darajasi ham iqtisodiyot uchun zararli emas. Iqtisodiy o'sish uchun kam foizli barqaror inflyatsiya bu tabiiy jarayon.

Past darajadagi inflyatsiya iqtisodiyotda qo'shimcha talab yaratishi orqali iqtisodiy o'sishga turtki beradi. Inflyatsiyaning umuman yo'q bo'lishi esa iqtisodiyotning o'sish sur'atini pasaytirib yuborishi mumkin. Shiddatli inflyatsiya kelgusida yuqori inflyatsiyaga olib kelib, iqtisodiyotni izdan chiqarishi mumkin. Shu nuqtai nazardan past darajadagi barqaror inflyatsiya ijobiy hisoblanadi.

Inflyatsiya shakllari va turlari:

Yumshoq inflyatsiya:

Narxlar darajasining o'rtacha va barqaror o'sishi, bu jiddiy iqtisodiy muammolarni keltirib chiqarmaydi va byudjetni rejalashtirishda osongina hisobga olinadi.

Giperinflyatsiya:

Narxlarning tez va nazoratsiz o'sishiga olib keladigan inflyatsiyaning o'ta yuqori sur'atlari ko'pincha milliy valyutaga ishonchning pasayishi va iqtisodiyotdagi tartibsizliklar bilan birga keladi.

Deflyatsiya:

Deflyatsiya inflyatsiyaga qarama-qarshi hodisa bo'lib, tovarlar va xizmatlar narxlari darajasi pasayadi.

Deflyatsiyaga past talab, iqtisodiy tanazzul yoki texnologik o'zgarishlar sabab bo'lishi mumkin. Bu, shuningdek, iqtisodiyot uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin, masalan, iste'molni kechiktirish va ishlab chiqarish va bandlikni yanada qisqartirish.

Pul deflyatsiyasi:

Pul deflyatsiyasi – bu pul birligining narx darajasining oshishi tufayli sotib olish qobiliyatini yo'qotadigan hodisa.

Stagflyatsiya:

Stagflyatsiya – bu inflyatsiya va iqtisodiy turg'unlikning kombinatsiyasi bo'lib, unda narxlar darajasi ko'tariladi, lekin iqtisodiyot turg'unlashadi yoki retsessiyada bo'ladi.

Giperinflyatsiya va giperaktivatsiya:

Bular turli xil hodisalar. Giperinflyatsiya narx darajasining tez va boshqarib bo'lmaydigan o'sishini anglatadi, giperaktivatsiya esa bozorga yangi qimmatli qog'ozlarning ortiqcha chiqarilishini anglatadi.

Dezinflyatsiya:

Bu inflyatsiya darajasini pasaytirish jarayonidir.

Inflyatsiya shakllari:**Ochiq inflyatsiya:**

Bu inflyatsiyaning eng keng tarqalgan shakli bo'lib, u tovarlar va xizmatlar narxining oshishida namoyon bo'ladi.

Yashirin inflyatsiya:

Yashirin inflyatsiya sharoitida tovarlar va xizmatlar narxi o'zgarmasligi mumkin, ammo tovarlar va xizmatlarning etishmasligi mavjud.

O'rmalovchi inflyatsiya:

Bu odatda yiliga bir necha foizni tashkil etadigan o'rtacha inflyatsiya.

O'ta yuqori kuchli inflyatsiya:

Bu yiliga o'nlab yoki hatto yuzlab foizlarni tashkil etadigan yuqori inflyatsiya.

Giperinflyatsiya:

Bu tovarlar va xizmatlar narxi oyiga minglab foizga ko'tarilishi mumkin bo'lgan eng yuqori inflyatsiya.

Inflyatsiya turlari:**Talab inflyatsiyasi:**

Bu inflyatsiyaning eng keng tarqalgan turi bo'lib, yalpi talab yalpi taklifdan oshib ketganda yuzaga keladi.

Xarajatlar inflyatsiyasi:

Bu turdagi inflyatsiya tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish tannarxi oshganida yuzaga keladi.

O‘rnatilgan inflyatsiya:

Bu inflyatsiyaning bir turi bo‘lib, odamlar kelajakda narxlarning oshishini kutadilar va shuning uchun ish haqini oshirishni talab qiladilar.

Pul inflyatsiyasi:

Muomalaga pulning haddan tashqari ko‘p chiqarilishi natijasida yuzaga kelgan.

Tarkibiy inflyatsiya:

Iqtisodiyot strukturasidagi nomutanosiblik, masalan, ayrim tarmoqlarning samarasizligi.

Import qilingan inflyatsiya: Import qilinadigan tovarlar narxining oshishi tufayli mamlakatda narxlarning oshishi.

Eksport qilingan inflyatsiya: Uning tovarlariga jahon bozorida yuqori talab tufayli mamlakatda narxlarning oshishi.

Kutilmagan inflyatsiya: Kutilmagan hodisalar tufayli to‘satdan paydo bo‘ladi, masalan, neft narxining keskin o‘shishi.

Kutilayotgan inflyatsiya: Odamlar narxlarning oshishini bashorat qilishadi va shunga mos ravishda o‘zini tutishadi, masalan, ish haqini oshirishni talab qilishadi.

Asimmetrik inflyatsiya:

Asimmetrik inflyatsiya tovarlar va xizmatlar narxining har xil sur‘atlarda yoki turli vaqtlarda ko‘tarilishi holatini tavsiflaydi.

Gipoinflyatsiya:

Gipoinflyatsiya – tovarlar va xizmatlar narxlarining o‘shish sur‘ati kutilgan darajadan past yoki nolga yaqin bo‘lgan inflyatsiyaning past darajasi. Ba’zi hollarda gipoinflyatsiya iqtisoddagi pasayish yoki aholining qarishi kabi demografik o‘zgarishlar sabab bo‘lishi mumkin.

Narxlarni barqarorlashtirish:

Narxlarni barqarorlashtirish – bu uzoq vaqt davomida narx darajasi nisbatan barqaror bo‘lib qoladigan holat. Bu muvaffaqiyatli pul-kredit siyosati, nazorat ostida inflyatsiya va barqaror iqtisodiy o‘sinh natijasi bo‘lishi mumkin.

Inflyatsiyani o‘rganish quyidagilar uchun muhimdir:

- Iqtisodiy jarayonlarni tushunish: Inflyatsiya eng muhim iqtisodiy ko‘rsatkichlardan biridir.
- Aniqlangan moliyaviy qarorlar qabul qiling: inflyatsiya pul tannarxiga, foiz stavkalariga va boshqa moliyaviy ko‘rsatkichlarga ta’sir qiladi.
- Hukumatning iqtisodiy siyosatini ishlab chiqish: hukumatlar inflyatsiyani nazorat qilish uchun turli vositalardan foydalanadilar.

Inflyatsiya jarayonlarining salbiy oqibatlariga quyidagilar kiritiladi:

1. Inflyatsiya moliya tizimidagi mutanosibliklarni yomonlashtiradi.
2. Kredit tizimining ishlashi buziladi.
3. Iste’mol talabi tarkibini pasaaytiradi.
4. Narxlarning ko‘tarilishi, kapitalning ularga bo‘lgan qimmatbaho tovarlarga uchishini qo‘zg‘atadi.
5. Moliya tizimiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.
6. Inflyatsiya mamlakat xarajatlarining o‘sinhiga sabab bo‘ladi.
7. Inflyatsiya xalqaro moliyaviy munosabatlarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Mamlakatimizda inflyatsiya darajasi xalqaro amaliyotda qo‘llanilganidek, iste’mol narxlari indeksi (INI) ni hisoblashda iste’mol savatchasiga kiritilgan 386 ta tovar va xizmatlar narxlarining o‘zgarishi asos qilib olinmoqda. Shuningdek, INI va shu kabi ko‘rsatkichlarni hisoblashda va prognoz qilishda qisqa va uzoq muddatli indekslardan foydalaniladi. Indeksarning o‘rtacha oylik darajasini hisoblash xodisaning umumiy o‘zgarishini baholash uchun etarli bo‘lmaydi, buning uchun albatta o‘rtacha oylik indekslardan kelib chiqib oldingi yil dekabriga, oldingi yil mos davriga, oldingi chorakka, o‘tgan yilning mos choragiga nisbatan narxlar o‘zgarishini hisoblash zaruriyati tug‘iladi. Indeksarning xossalari va xalqaro tajribada tan olingan usullardan foydalanib yuqorida sanab o‘tilgan uzoq muddatli indeksni ham hisoblash mumkin bo‘ladi.

2023-yilning yanvar - dekabrda yig'ma INI o'rtacha oylik o'sish sur'ati 0,7 % ga yetdi. Bu, bir yil avvalgi ko'rsatkichdan 0,2 foiz bandga va 2021- yildagi ko'rsatkichdan 0,1 foiz bandga past bo'ldi.

2-rasm. 2019-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasi bo'yicha yig'ma iste'mol narxlarini indeksi (INI) dinamikasi, % da

Ushbu chizmadan ko'rinib turibdiki, 2023-yilning yanvar- dekabrda yig'ma INI o'rtacha oylik o'sish sur'ati 0,7 % ga yetdi. Bu, bir yil avvalgi ko'rsatkichdan 0,2 foiz bandga va 2021- yildagi ko'rsatkichdan 0,1 foiz bandga past bo'ldi. 2020 yilda ushbu ko'rsatkich 0,9 % ni, 2019 yilda esa 1,2 % ga yetgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. Mankiw, N. Gregory (January 2020). *Principles of economics* (Ninth ed.). Boston, MA. ISBN 978-0-357-03831-4. OCLC 1109789332
2. R.A. Djuraeva, L.M. Tashpulatova (2016). Makroiqtisodiyot. Toshkent sh., Mustaqillik shoh ko'chasi, 54
3. „*Principles of Economics (Mankiw book)*“, Wikipedia (inglizcha), 2023-04-05, qaraldi: 2023-04-05
4. Frederic S. Mishkin. The economics of money, banking and financial markets. Pearson Education Limited. 2015. 695 pages.
5. Омонов А.А., Қоралиев Т.М “Пул ва банклар” Дарслик. Т.: “ИҚТИСОД-МОЛИЯ”, 2019 й. – 461 б.